

PROF. DR. ZEKİ BAŞAR VE ATATÜRKÇÜLÜK KAVRAMI

Dr. Tankut CENTEL*

I. Giriş

Yaşamının son yirmi beş yılına damadı olarak tanıklık etme mutluluğuna eriştiğim saygıdeğer insan Prof.Dr. Zeki Başar, Atatürk ilkelerini gerçek anlamda özümsemiş aydınlarımızdan biriydi. Atatürk'e dair çok sayıda yayını okumuş ve incelemiştir. Bunları kendi yayınlarında yansıttığı gibi; özel yaşamında her sohbet ortamında da yeni tahliller ve değerlendirmeler yapmaktan geri kalmazdı. Atatürk'ün "Nutuk"unu, kitaplığındaki orijinal basısından (eski yazı) okurdu. O'nun genç yaşlarından itibaren ülke sorunlarına duyarlılık gösterdiği, Türkiye Cumhuriyetine, devrimlere ve demokrasiye dair görüşlerini her platformda açıklamaktan çekinmediği yayınlarından anlaşılmaktadır¹.

II. Atatürk'e Bakış Açısı

Prof.Dr. Zeki Başar, yaşamı boyunca Atatürk'e ve O'nun ilkelerine içtenlikle bağlı kalmıştır. O'na göre, Atatürkçü olmak, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılıktır, bu yolda yürümektir. Atatürkçülük, akılcılığa inanmak, uygar gelenekler ve ölçüler içinde yaşamak, Misak-ı Milli'yle çizilen yurt sınırlarını korumaktır. Ancak, Atatürk'ün devrim anlayışına ve temel felsefesine bağlı kalmak, devrimlerini yaşatmak, çağın daima değişen koşullarına kapalı olmak demek değildir; tam tersine, devrimcilik ilkesini çağın değişen koşullarına açık tutmak bu ilkenin gereğidir².

Prof.Dr. Zeki Başar'a göre, Atatürk ilkeleri, Türk tarihinden kaynaklanmış ve Türk ulusunun yaşam koşullarından doğmuştur. Bu ilkeler, toplumumuzun sahip çıktığı ulusal bilince, ulusal kültüre dayanan ve ulusal birliği amaçlayan temel kurallardır. Dışa karşı bütünleşip güçlenmemiz ve çağdaş dünyaya varlığımızı kabul ettirmemiz, bu ilkeleri yaşatmak ve

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Örnekler için bak. Lütfü Sezen, Prof.Dr. Zeki Başar'ın Yayınlarından Seçmeler, Erzurum 1982, 7 vd. Ayrıca bak. Zeki Başar, Mektuplarım Konuşmalarım, Ankara 1970; Zeki Başar, Mektuplarım ve Konuşmalarım I, Ankara 1948; Zeki Başar, Ya Üniversiteler Yozlaşır, İstanbul 1994.

² Zeki Başar, Atatürk Çağrılması, İstanbul 1987, 180.

devrimlerimizi sürdürmekle mümkün olabilecektir. İlkelerin ve devrimlerin dünyanın gidişine, uygar ulusların düzeylerine göre ve toplumumuzun çağdaşlaşma çabaları göz önüne alınarak değerlendirilmeleri gerekir. Tersine bir yol tutulması halinde, Atatürkçü ideolojiden sapılmış, duraklama başlamış, hatta geriye dönme çabaları artmış olacaktır. Türk halkını çağdaş uygarlığın üstüne çıkarma idealinin özündeki dinamizm, Atatürkçülüğün yozlaştırılmaması yoluyla yaşatılacaktır. Yozlaştırma, kendileri ve hizmetleri büyük olanların eserlerini küçültmek ve etkinliklerini yok etmek demektir. Atatürkçü ideoloji bakımından bu tehlike, Atatürk'e bağlılıklarını, eserlerine övgülerini durmadan tekrarladıkları halde ellerine fırsat geçtiğinde tersini yapmakta bir sakınca görmeyenlerden kaynaklanabilir. Atatürk ilkeleri, bir bütünün parçaları olup, birbirlerini tamamlar niteliktedir³. Atatürk'ün eserlerinin temelinde yatan ve daha Milli Mücadele yıllarında İngiliz, Fransız, Rus yayınlarından esinlenerek Kemalizm denilen, ölümünden sonra ise Atatürkçülük diye ifade olunan ideolojinin özendiği veya benzemek istediği bir model yoktur. Stratejileri amaç sananlar, aldanmış ve başkalarını yanılgıya itmiş olacaktır. Atatürkçü ideolojinin, yabancı unsurların çıkmazında bulunan doktrinlerle de hiçbir ilgisi yoktur. Her türlü görüşe açık olup, sadece aşırı uçlara kapalıdır⁴.

Prof.Dr. Başar'a göre, din ile devletin ayrılmaları elbetteki yerinde olmuştur. Ancak, devletten ayrılan din bireysel ve toplumsal bakımlardan boşlukta bırakılmış; konu bilgisiz ve sorumsuz ellerde kalmış, dinlerine riyasız biçimde bağlı olanların çocuklarının körpe beyinleri devrimler aleyhine karartılmıştır. Dinsizlik olarak tanımlanan laikliğe karşıtlık, durumdan yararlanan sömürücülerle çıkarıcı politikacıların dolambaçlı yollardan buluşmalarıyla sürdürülmüştür⁵. Laiklikle, sadece din ve devlet ayrılarak, vicdan özgürlüğü riyakârların sömürsünden kurtarılmış değildir. Aynı zamanda, hukuk sistemi her türlü baskıdan uzak, eleştiriye açık ve akılcı kaynaklara dayatılmak istenilmiştir⁶. Devletçilikle de, sadece dengeli bir ekonomik düzen değil, aynı zamanda geniş bir sosyal içerik düşünülmüştür. Mustafa Kemal, yaşadığı olayları değerlendirmek, hedefi seçmek ve ele aldığı sorunları çözüp gerçekleştirmek yeteneğindedir⁷.

³ Başar, Atatürk Çağrılması, 193 vd.

⁴ Zeki Başar, Yüzüncü Yılda Atatürk'e Yayla'dan Bir Demet, İstanbul 1984, 108.

⁵ Başar, Atatürk Çağrılması, 213.

⁶ Başar, Atatürk'e Yayla'dan Bir Demet, 13.

⁷ Başar, a.g.e, 13.

Prof.Dr. Başar'a göre, Atatürk, kültür bağına ırk iddiasına tercih etmiştir. Her zaman ulusal bilincin geliştirilmesini gerekli görmüş, sosyal yaşama ve toplumsal güvenliğe önem vermiştir. Bütünlükten, birlikten yana olmuş ve demokrasi idealinden ayrılmamıştır⁸. Atatürk milliyetçiliği ile Atatürk'ün milliyet anlayışı, ayrı bir milliyetçilik olmayıp, Atatürkçü görüştür. Atatürkçülük, dil, tarih, kültür birliğine dayanan, laikliği benimseyen, çağdaşlığı ve tam bağımsızlığı amaçlayan bir düşünce sistemidir. Atatürkçülük ile milliyetçiliği eş anlamda kullanmak yanlıştır ve sakıncaları vardır. Bölücülere, din sömürücülerine, devrim düşmanlarına karşı ülkeyi, ulusu, Türkiye Cumhuriyetini savunanların en etkin silâhı, Atatürkçülük ve Atatürkçü ilkelerle beslenen Türk milliyetçiliği olacaktır⁹.

Atatürkçülük, ulusal tarihimizden, Türk ulusunun gerçeklerinden, halkımızın geleneklerinden kaynaklanan, akılcılıktan, özgürlükten yana olan bir dünya görüşüdür. Komünizme, faşizme, emperyalizme, dogmatizme, militarizme karşı bir ideolojidir. Atatürkçülüğün yapısında ulus egemenliğinin, birlik, bütünlük ve bölünmezliğinin önemli yerleri vardır, bu görüş milliyetçilikten mayalanmış ve dinamizmimizin kaynağı olmuştur. Dinamiktir, atılımcıdır, uygarlıktan, çağdaşıktan, yurttan ve dünyada barıştan yanadır. Tarihimizin akışında görülen nice olaylardan esinlenerek oluşan Atatürkçülük, kurtuluş yıllarının olgularıyla yoğrulmuştur. Çağdaşlığı ve tam bağımsızlığı amaçlaması buradan gelmektedir¹⁰.

Prof.Dr. Başar'a göre, Atatürk'ün batıcılık anlayışı, Batı'nın neden güçlü olduğunu aramak ve onları güçlük kılan nedenleri bulup almak ve onlar gibi çalışmaktan ibarettir¹¹.

Yine Prof. Başar'a göre, Atatürkçülük, ilkeleriyle eşit gördüğü vatandaşları birbirine bağlayan bir ülkü, devrimleriyle çağdaşığa yönelen ve en üst düzeye ulaşmayı isteyen bir özlem olmuştur¹². Atatürkçü ideoloji herhangi bir modeli örnek almış veya esinlenmiş değildir. O, kendi kendinin modeli olmuştur; ilkelerine, kurumlarına, kurallarına özelliklerini, niteliklerini veren de kendi görüşü, kendi anlayışıdır. Ezilen, sömürülen uluslarca benimsenmesi buradan kaynaklanmış olsa gerektir¹³.

⁸ Başar, Atatürk Çağrılması, 172.

⁹ Başar, a.g.e, 172-173.

¹⁰ Başar, a.g.e, 176.

¹¹ Başar, Atatürk'e Yayla'dan Bir Demet, 10.

¹² Başar, Atatürk Çağrılması, 177.

¹³ Başar, a.g.e, 178.

Prof.Dr. Zeki Başar'a göre, Atatürkçü ideolojiden sapmamak, Atatürkçülüğe içtenlikle bağlanmaktır. Bunu kanıtlamanın yolu, Atatürk heykel ve büstlerinin sayısını çoğaltmak değil, O'nun ilkelerini doğru anlamak ve anlatmaktır. Örneğin, 1980-1986 yılları arasında 9.429 adet Atatürk heykel ve anıtı yaptırıldığı halde, laiklik başta olmak üzere dillerden düşürülmeyen Atatürk ilke ve devrimlerinin gerekleri yapılmamış, bunlardan sapılmıştır¹⁴. Ülkeyi sömürge durumuna düşmekten kurtarıp ulusun uygar dünyanın bir üyesi olarak yaşaması uğrunda kılıçlarıyla savaşıp kafalarıyla çalışanlara, bunların başında yer alan Atatürk'e tapmak söz konusu değildir. O'nun hizmetlerini takdir ve çağdaşlık savaşındaki önerilerini uygulayan ve uygulamakta olanları aşağılamaya kalkanlara, Müslümanlıktan nasibi olan gerçek Türklerin hak vermeyecekleri kuşkusuzdur¹⁵.

Atatürk'ün anılma nedenini Prof.Dr. Zeki Başar, 10 Kasım 1979 tarihli Erzurum Halk Eğitim Salonunda yaptığı konuşmada şöyle açıklıyor¹⁶: “Atatürk, Alparslan'ın, Fatih Sultan Mehmet'in ve diğer Türk büyüklerinin tüm eserlerini ve emanetlerini düşmanlarımızın ellerinden kurtarmış, İstanbul'un bizim olduğunu bir defa daha ispatlamış, Anadoluyu yeniden biz Türklere maletmiş, vatan yapmıştır. Yurdumuz Anadoluyu ve tüm ülkemizi parçalanıp yok etmekten kurtarmıştır. Bizleri bir daha düşmanların ağılarına düşmemek için milliyetçi, akılcı, medeniyetçi bir yolda ilerlemeye yöneltmiştir. Devrimin en büyük eseri olan Cumhuriyeti kurmuştur. Hakimiyet milletin demiştir”.

Prof.Dr. Zeki Başar, ülkemizde demokrasiye yapılan müdahalelerde, hükümetlerin gereğini düşünmemekle suçlandıklarını ve müdahaleleri yapanların çözmeyi ilân ettikleri sorunlar arasında her seferinde “irtica, ideolojik sapıklıkların, eğitimde birlik ilkesinden, demokrasi ve Atatürkçülükten ödün verilmesinin” bulunduğunu, yani sorunun Atatürk ilke ve devrimlerinden uzaklaşmakta düğümlendiğini, dolayısıyla *Atatürk'ün çağrıldığını* gözlemleyerek, bunların tekrar söz konusu olmaması dileğiyle “Atatürk Çağrılmasın” adını verdiği kitabında şöyle diyor: “Atatürk çağrısı bir arayıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminin sadece huzur ve güveni değil, aynı zamanda heyecanı, dinamizmi, çağdaşlaşma çabaları da aranmış oluyor demektir. Cumhuriyet tarihi boyunca temel ilke ve devrimleri gölgeleyen, hatta toslayan maskeliler görülmüştür. Bunların devlet katlarında ve siyaset kollarında yarattıkları bunalımlar olmuştur. Bu bunalımların

¹⁴ Başar, Atatürk Çağrılmasın, 179.

¹⁵ Zeki Başar, Tarihte Tıp Tarihinde Yemin, Ankara 1973, 58.

¹⁶ Bak.Sezen, Seçmeler, 173 vd.

acılarını devlet tasası ve evlat yarasıyla yaşayan insanlarımız çekmişlerdir. Bütün bunlar teselliyi hep, Atatürkü aramakta bulmuşlardır”¹⁷.

Zeki Başar’a göre, Atatürk ilke ve devrimleri, Türk toplumunun varlığının temel dayanakları ve çağdaşlığının ana unsurları olmuştur. Nitekim, çok partili dönemde devrimlerden sapılması, bunalımlara yol açmıştır¹⁸.

III. Atatürk’e Dair Anıları

Prof.Dr. Zeki Başar, 1924 büyük depremi sonrasında Doğu Anadolu’ya giden Atatürk’ü, mutlu bir rastlantı sonucunda, ilkokul dördüncü sınıfa geçtiği yaz görmüş olmanın heyecanını ömür boyu taşımış; Atatürk’e dair bu ilk anısını, “Çocukluk ve Gençlik Anılarımda Gazi Mustafa Kemal Atatürk” başlıklı yazısında da anlatmıştır¹⁹. Anı şöyledir: 13 Eylül 1924 tarihinde yaşanan büyük deprem her şeyi altüst eder, adeta doğanın ve toprağın çehresi değişir, herkes paniğe kapılır. Azap köyüne, Erzurum’dan gönderilen küçük yardımları getiren bir heyet, aynı zamanda yakında Gazi Mustafa Kemal’in geleceğini müjdeler, halk bundan teselli ve moral bulur. Artçı depremlerin etkisi bir anda azalır, köylüler artık sohbetlerinde sadece Gazi Mustafa Kemal’i konu ederler. Gazi’nin geleceği tahmin edilen günlerde, köyün ileri gelenleri atlı veya yaya yola çıkarak, Horasan istasyonunda toplanıp beklemeye, trenin gelme saati geçip akşam olunca da köye dönmeye başlarlar. Herkes Mustafa Kemal’i görmek istemektedir. Bir gün yine köyün genç erkekleri istasyona gider, köyde sadece yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve Gazi’nin aslında köyden geçen yolu izleyerek geleceğinin içine doğduğunu söyleyen biri kalır. Günün belli bir saatinde, gerçekten yüksek rütbeli subayları taşıyan birkaç otomobil arka arkaya geçer. İlk arabada Gazi’nin bulunduğu sanılarak, kurban kesilmek istenir. Ancak, subaylar engel olur ve O’nun biraz sonra geleceğini söylerler. Çocuklar çok sevinir, koşup evlere haber verirler. Köylü kadınlar da evlerin damlarına ve köşe başlarına çıkmaya başlar. Aradan çok geçmeden, arka arkaya iki otomobillik bir konvoy gelir ve köyün *nahırkeş* denilen mevkiinde durur (4 Ekim 1924 Cumartesi). Öndeki arabadan inen Gazi, yanına koşup eline eğilen yaşlılara güleryüz gösterir ve tatlı sözler söyler. Horasan’a 15 km. kala ikiye ayrılan yolun, Azap köyünden geçen bölümünün, kısa olduğu için tercih edildiği anlaşılır. Kız-erkek tüm çocuklar, Gazi’yi “seyrederler”, sonra çekingen ve utangaç bir tavırla arkadaki arabada bulunan Latife hanımı görmeye giderler. Latife hanım, yanına sokulan çocuklara

¹⁷ Zeki Başar, Atatürk Çağrılması, 13, 16, 73.

¹⁸ Başar, a.g.e, 14.

¹⁹ Bak.Sezen, Seçmeler, 141 vd.

kurabiyeler dağıtır. Akşam, istasyona giden köylüler, yine yorgun-argın ve düş kırıklığı içersinde geri dönerler ve olayı duyunca köyde kalanlara imrenirler. Gazi'nin, elini öpenlere söylediği yardımlar, çok geçmeden gelir ve bu tarihi gezinin anısına, köyde uzun süre, yeni doğan erkek çocuklara "Kemal", kız çocuklara ise "Latife" adı verilir.

Daha sonra, Zeki Başar, üniversite öğrencisi olduğu sırada İstanbul'da Atatürk'ü görür. 1934 yılında bir gün, kaldığı öğrenci yurdunun yöneticisi, ertesi gün Gazi'nin, İran Şahı Rıza Pehlevi'yi Sarayburnu'nda karşılayacağı, Gülhane Parkına Üniversite ve Harbiye öğrencilerinin alınacaklarını, herhalde gitmek isteyeceklerini söyler. Ertesi gün gençler söylenen yere giderler, parkın önü çok kalabalıktır; Sarayburnu'ndan çıkışa göre, sağ tarafta Üniversiteliler sol tarafta ise Harbiyeliler yerlerini alırlar. Biraz sonra üstü açık otomobille iki devlet büyüğünün geldiği görülür. Harbiyeliler, askerliğin disiplini gereği, düzenlerini bozmazlar, ancak Üniversite öğrencileri "yaşa-varol" sesleriyle arabayı izlemeye başlarlar, neredeyse arabayı kucaklayıp havaya kaldıracaklardır. Arabanın iyice yanına yaklaşip parkın çıkışına kadar ayrılmayarak Atatürk'ü yakından görenlerin arasında Zeki Başar da vardır.

O gün akşam, yurt hekimi, ertesi gün Gazi'nin Rıza Pehlevi'yle birlikte Üniversite'ye geleceğini, öğrencilerin orada bulunmalarının istendiğini söyler. Öğrenciler, sabah erkenden Beyazıt'taki Üniversite merkez binasına giderler, binanın giriş çevresi ve bahçe kapısına doğru uzayan yol öğrencilerle dolup taşar. O zamanki Rektör Ord.Prof.Dr. Neşet Ömer İrdelp ve arkadaşları, karşılama töreni için gelirler. Ancak, Rıza Pehlevi'yi getiren otomobilden bu kez Atatürk yerine, Orgeneral Fahrettin Altay iner, düş kırıklığı büyük olur.

Son karşılaşma ise 1938 yılında, Atatürk'ün katafalkı önünden geçme, bir grup Tıp Fakültesi öğrencisiyle birlikte çelenk taşıyarak Dolmabahçe'den Sarayburnu'na kadar yürüme şeklinde gerçekleşir. Zeki Başar, bu hazin ve geniş halk kitlelerinin içten sevgisini, kederini yansıtan törenin üzüntüsünü her hatırlayıpta derinden duyduğunu söyler.

Zaman içersinde Zeki Başar, Atatürk'ün devrimlerini uygarlıkla özdeşleştirir, bu nedenle O'nu hiç azalmayan bir saygı ve sevgiyle anar. Zeki Başar'a göre, Atatürk, vatanın bütünlüğünün, bağımsızlığın simgesi olduğu gibi; çağdaşlığın, laikliğin, bilime ve akla inanmanın da simgesidir.

IV. Erzurum’da Atatürk ve Kongre Anıtı Yapılması

İnsanlar, ülkelerinin kaderinde iz bırakan olayları, olayların kahramanlarını, anıtlar veya anıtsal eserler yoluyla gelecek kuşaklara aktarmak ve onlara olan saygılarını, sevgilerini ifade etmek isterler. Arkeolojik kazılarda bulunanların çoğu, bu tür yapıtlardır. Ülkemizde de, yabancı devletlerin işgalinden kurtulmanın, Cumhuriyetin kuruluşunun, gerçekleştirilen devrimlerin simgesi olarak Atatürk (ve arkadaşları) anıtlaştırılmakta ve saygı-sevgi ifadesi olarak resmi dairelerde, işyerlerinde, birçok evde Atatürk’ün fotoğrafı bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Erzurum’da Atatürk’le Kongre üyelerini anlatıp anımsatacak bir anıt yapılması düşüncesi, 1930’larda ortaya çıkmış ve Hükümet Konağı ile Belediye arasındaki alanın orta yerine bir kaide yapılmıştır. Ancak, bu kaidenin üzerine bir türlü Atatürk Heykeli konulamamış ve sonraki yıllarda kaide de oradan kaldırılmıştır. Bu şekilde planlanan ancak gerçekleştirilemeyen Gazi Anıtı maketinin fotoğrafı yayınlanmıştır²⁰. Kaide, kent cadde ve alanlarının düzenlenmesi dolayısıyla oradan kaldırılmış ve başka bir yere konulması düşünülmüş, ancak bu düşünce gerçekleştirilememiştir.

1953 yılında konu tekrar ele alınmış; hatta bu amaçla bir Kongre Derneği kurulmuş, ancak Dernek hedefini gerçekleştirilememiştir. İlerideki yıllarda, Dr. Zeki Başar’ın da kurucu üyesi olduğu Erzurum Tarihini Araştırma Derneği, anıt yapılmasını gündeme getirmiştir. Zeki Başar, Erzurum’da Atatürk ve Kongre Anıtı yapılmasını öneren bu derneğin kurucularından olmuş ve dokuz yıl başkanlığını yapmıştır (1955-1963)²¹.

Dernek üyelerinden dört kişi (Zeki Başar, Hamza Polat, Hilmi Güllülü ve Şefik Köktürk) 1961 yılında Erzurum’dan başlayıp Gümüşhane ve Trabzon’dan geçerek Karadeniz kıyısını izleyip Samsun’dan Çorum-Ankara üzerinden Konya’ya varan ve Güneydoğu Anadolu-Akdeniz’e uzanan bir gezi yaparlar, uğradıkları her kentte Atatürk’ün bir heykelini veya kaide üzerine konulmuş büyük büstünü görürler ve Erzurum’da bu konuda eksiklik bulunduğu görüşüne varırlar. Dernek 22.6.1962 günlü toplantısında, Erzurum’da bir Atatürk ve Kongre Anıtı yapılması konusunda karar alır. Dönemin valisi Fahrettin Akkutlu, Erzurum’da bulunan Üçüncü Ordu, Belediye, Üniversite, meslek kuruluşları ve eşraftan kişiler bu düşünceyi hararetle desteklerler. Projenin gerçekleştirilmesi için ayrı bir dernek kurulur.

²⁰ Bak.Zeki Başar, Anıtlarımız Şehitlerimiz, Ankara 1979, 26-27 .

²¹ Bak, Sezen, Seçmeler, 88 vd.

Anıtın temeli 1963 yılında atılır, 23 Temmuz 1965 tarihinde ise açılış töreni yapılır. Anıt, o yıllarda Erzurum'da bulunan Üçüncü Ordu ile bizzat halktan kişilerin maddi desteğiyle gerçekleştirilir. Bu anıtta Atatürk, askeri giysiyle 3,5 metre boyunda tunçtan bir heykeliyle tasvir edilmekte, heykelin kaidesinin kente bakan yüzünde Erzurum Kongresi Delegelerinin kabartmaları bulunmaktadır. Anıt, Türk bağımsızlık ve özgürlük savaşının başlangıcı olan ve Mustafa Kemal'in başkanlığında 23 Temmuz 1919'da Erzurumda toplanan Kongre'ye katılan 58 yurtseverin anılarına dikilmiştir.

Öte yandan, Cumhuriyetin 50. Yılı (1973) dolayısıyla Türkiye çapında yapılan kutlamalar çerçevesinde, Atatürk Üniversitesinde, Atatürk'ün Kongre için kente gelmesini, Müdafaa-i Hukuk yöneticileri ve halk tarafından karşılanmasını, ayrıca Atatürk Üniversitesini, gençliği ve ili temsil edecek kompozisyonla yeni bir Atatürk anıtı kurulması için girişimde bulunulur; bu amaçla kurulan çeşitli komisyonlarda Prof.Dr. Zeki Başar yer alarak, bu düşüncenin gerçekleştirilmesi için gerçek bir çaba harcar²². Bu anıt projesi, sonradan, Üniversiteye girişteki Aziziye Parkında hayata geçirilir.

V. Erzurum Kongresi

Erzurum Kongresi, ulusal kurtuluş savaşının kilometre taşlarından biridir. Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında ülkenin tablosu karanlıktır. O günlerin ve Erzurum Kongresi'nin tanığı olan Cevat Dursunoğlu durumu şöyle anlatmaktadır²³: Osmanlı devletinin birlikte savaşa girdiği devletler yenilmiştir. Ordu yorgundur. Ağır koşulları olan bir ateşkes imzalanmıştır. Devleti savaşa sokanlar ülkeden kaçmışlar, Padişah şahsını ve tahtını kurtarabileceğini sandığı çareler aramakta, Damat Ferit Paşa kabinesi etkili icraat yapamamaktadır. Ülkenin bir çok yeri işgal altına girmektedir. Bu umutsuz ortamda Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak ve Muhafaza-i Hukuk gibi dernekler kurulmaya, halk örgütlenmeye başlamıştır. Ancak, bu örgütlenme sırasında, halkın azmini gören ve onu karşı koyma düşüncesi etrafında toplayacak olan bir lider bulma sorunu ortaya çıkar. Çeşitli girişimlerde bulunulur, hiçbir kumandan bu işe yanaşmaz. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Erzurum'daki 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'e şifreli bir telgraf çekerek o günlerdeki olumsuz koşulları dile getirir ve sonra, "tüm umutlar kaybolmuş değildir. Bu durumdan memleketi

²² Bak.Başar, Anıtlarımız Şehitlerimiz, 23 vd.; Zeki Başar, Erzurum Tarih Derneği 40 Yaşında, İstanbul 1997, 83 vd.

²³ Bak.Cevat Dursunoğlu, "Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri", Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları Serisi, 10 Mayıs 1963.

ancak Türk milletinin bağımsız yaşama şuuru ve mukavemet azmi kurtarabilecektir. Bu şuur ve azim bir çok yerde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuklarda kendini göstermektedir. Bu durumu buradan izlemekte ve bu kuruluşların iki ilimizde kuvvetli olduğunu görmekteyim. Bunlardan biri Balıkesirdeki Reddi İlhak Cemiyeti, öteki de Erzurumdaki Müdafaa-i Hukuktur. Balıkesir'deki durumu oradaki Kolordu Kumandanından sordum. Erzurum'un durumu üzerinde beni aydınlatmanızı ve bu teşkilâtı desteklemenizi rica ederim" der. Sonra 22 haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi yayımlanır. 23 Temmuz 1919'da ise tüm doğu illerinin katılacağı "Vilayat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi"nin kongresinde bulunmak üzere, Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelir. Onun gelişi İstanbul hükümetini kuşkulandırır, bunun üzerine Erzurum'a gelişinin haftasında Mustafa Kemal askerlikten istifa ederek bunu bir beyannameyle tüm ülkeye bildirir ve ilk milli toplantı olan Erzurum Kongresinin başına geçmeye karar verir.

Zeki Başar, Erzurum Kongresi'ne ilişkin çeşitli yayınlar yaparak değerlendirmelerde bulunmuştur²⁴. Kendisi, Fahrettin Kırzioğlu'nun "Tümüyle Erzurum Kongresi" adlı eserini, "tarihi kongrenin havasının heyecanını en ayrıntılı biçimde yaşatan eser" olarak nitelendirmekteydi²⁵. Kuşkusuz, bu Kongre'nin ve ulusal kurtuluş savaşının ulusumuz açısından ifade ettiği anlam ve önemin genç kuşaklara aktarılması için, çok sayıda yayın yapılmasında da yarar bulunmaktadır. Günümüzde Kurtuluş Savaşımızı bilen çok az kişi vardır.

Prof.Dr. Zeki Başar'a göre, Erzurum Kongresi ve öncesinde iddiasız biçimde düzenlenmiş olan Erzurum Vilayet Kongresi, halkın ruhundan doğmuş ve kat kat vatan sevgisinden kaynaklanmıştır. Kongrenin, heyecanların en temiziyle yoğrulan kararları, kuruluşumuzun itici gücü ve Cumhuriyetimizin temel harcı olmuştur²⁶. Erzurum Kongresi, "devletin çökmeye sürüklenmesinin kara bir belgesi olan Mondros Mütarekesi'ne karşı çıkan ve ulusal heyecanla dolup taşan halk örgütlenmesidir"²⁷. Bu

²⁴ Zeki Başar, Devrim Tarihi Bakımından Erzurum Kongresi Öncesi-Sonrasıyla, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum 1979; Zeki Başar, "Erzurum Kongresinin Kuruluş Tarihimizdeki Yeri", Vilayet Belediye Üniversite Tarihin Akışı İçinde, Erzurum 1987; Zeki Başar, "Erzurum ve Erzurum Kongresi", Erzurumlular Derneği Broşürü, Dadaş 60.Yıl, İstanbul 1978; Zeki Başar, "Müdafaa-i Hukuk ve Sonrası", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı II (1973).

²⁵ Başar, Erzurum Tarih Derneği 40 Yaşında, 53.

²⁶ Başar, a.g.e, 53.

²⁷ Bak.Başar, Devrim Tarihi Açısından Erzurum Kongresi, 32.

Kongre 14 gün sürmüş, 7 madde halinde karar alınmış ve 10 maddelik bildiri yayınlanmıştır. Kongre, ulusal kaderimiz bakımından son sözü söyleyip kesin görüşünü açıklamıştır.

Merkezi İstanbul'da bulunan Erzurumlular Derneği'nin, Kongrenin 60. Yıldönümü dolayısıyla çıkardığı broşürde Zeki Başar, Mustafa Kemal'in Kongre yapmak için Erzurum'u seçmesinin nedeni olarak, konuğu olduğu *Erzurumluların, kentin doğası kadar sağlam karakterli ve akıp giden suları kadar duru insanlar olduklarına inanıp güvenmesi* olduğu yorumunu yaptıktan sonra şöyle diyor²⁸. “Erzurum Kongresiyle milli devlet görüşüne sahip çıkmıştır. Ülkenin yabancılardan arınması, milli devletin gerçekleşmesi, ulusal egemenliğin sağlanmasıyla kabil olmuştur. Müdafaa-i Hukuk Erzurum şubesinin girişimleri, bu açıdan çok önemlidir. Bize göre, Atatürk gibi akılcı ve medeniyetçi bir liderin başa geçmesi Erzurum Kongresiyle gerçekleştirilmekle, milletimize büyük bir şans sağlanmış ve güçlü bir kurtarıcı saptanmıştır”.

Mustafa Kemal başkanlığında çalışmalarını sürdüren Kongre ve aldığı kararlar, Türk kurtuluş tarihinin en önemli olayıdır. Yedi maddede toplanan kararların her biri çok önemlidir ve yankıları büyük olmuştur. Bunlardan “kuvayi milliyeyi amel ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır” şeklinde olan 4.madde ile ulusal bilinç, ulusal inanç, ulusal heyecan dile getirilmiştir. Bununla TBMM'sinin kurulacağı, savaşlar göze alınıp zafere ulaştırılacağı, Cumhuriyet'in ilan edileceği adeta önceden haber verilmiş gibidir. Nasıl ki, Atatürk henüz Erzurum'da bulunduğu günlerde “cumhuriyetten” söz etmiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Atatürk-Yetişmesi Kişiliği Devrimleri” adlı eserinin 76. sayfasında şöyle diyor: 1919'da Erzurum Kongresi günlerinde Atatürk millet bahçesinde otururken halk etrafını sarmıştı. Birden hep birlikte içlerinden gelen bir ilhamla “yaşasın Cumhuriyet” diye bağırdılar. Bu halkın içinde mahiyetini bile belki pek iyi bilmedikleri, fakat özlem duydukları bir idareyi isteyişlerinin belirmesiydi²⁹.

VI. Sonuç

Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nden 1980-81 döneminde mezun olan öğrencileri, mezuniyet yıllıklarında, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Dişhekimliği Fakültesi'nde İnkılap Tarihi derslerini de okutmuş olan Prof. Dr.Zeki Başar için, “Derslerinde Atatürkçülük anlayışımızı ve Atatürk sevgimizi geliştirip güçlendiren sayın hocamıza gönülden

²⁸ Bak.Sezen, Seçmeler, 91.

²⁹ Bak.Başar, Erzurum Tarih Derneği 40 Yaşında, 29.

teşekkürlerimizi sunarız” diye yazmışlardır³⁰. Bu cümle, Atatürk ilkelerine içten bağlı, yaşamının her alanında Atatürk ilkelerinin yol göstericiliğini örnek almış bir öğretim üyesi için en büyük ödüllerden biridir.

Prof.Dr. Zeki Başar’ın yaşamında, ailesine ve yakınlarına verdiği değer yanında iki tutkunun ön plana çıktığı gözlemlenmektedir: Atatürk ve Erzurum sevgisi. Atatürk’e sevgisini O’nun ilkelerini, aile ve meslek yaşamında yol gösterici saymakla, çağdaş, görevine bağlı, dürüst insan olmaya özen göstermekle ve tebliğlerinde, makalelerinde, kitaplarında Atatürkçülüğün gerçek anlamını vurgulamakla ortaya koymuştur. Erzurum sevgisini ise hekim ve akademisyen olarak sadece burada hizmet vererek, hak etmediği biçimde ihmal edilen bir yurt köşesi olduğuna inandığı yöreyi tanıtmak ve böylece daha iyi yaşam koşullarının sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla yayınlarına konu ederek, ilçe ilçe, köy köy dolaşarak araştırmalar yapıp bunları gelecek kuşaklara aktarmaya çabalayarak göstermiştir. O’nun sorumluluk bilincinin, çevresindeki pek çok insanı etkilediği kuşkusuzdur. Kendisini, saygı ve sevgiyle anıyoruz.

³⁰ Sezen, Seçmeler, 48.